

ТОШКЕНТ ШАҲРИДАГИ ЁДЖУ ТЕХНИКА ИНСТИТУТИ

YEOJU TECHNICAL INSTITUTE IN TASHKENT

ТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ ЁДЖУ В Г. ТАШКЕНТЕ

СБОРНИК

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«**Инновационное образование: международный опыт,
проблемы и решения**»

***

«**Инновацион таълим: халқаро тажрибалар, муаммо ва ечимлар**»
ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

***

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
"**Innovative education: international experience,
problems and solutions**"

III - ЧАСТЬ

Ташкент - 2021

Norqo'ziyev D., Raimdjanov M., Sharq allomalari asarlarida o'z-o'zini rivojlantirish muammosining psixologik talqini	462
Shazadayev F., Boshlang'ich sinflarda algoritimga oid masallar yechishga o'rgatish	464
Sodiqov M.U., Inomov N.T., Darsni tashkil qilish shakli va mazmuni	467
Умурзоқов Д.Х., Илк ўспиринларнинг ёшга оид психологик хусусиятлари ва уларни миллатга мансубликни англашни шакллантиришдаги ўрни	470
Кандыбович С.Л., Разина Т.В., Традиционные и инновационные направления и методы обучения в высшей школе в свете процессов глобализации	473
Мирзаюнусова З.И., Аскарова Д.Ш., Использование инновационных технологий при обучении русскому языку учеников-инофонов.	478
Штрекер Н.Ю., Модернизация образовательного процесса подготовки педагогов начального образования в вузе: опыт и проблемы	482
Родина О.А., Использование метафорических ассоциативных карт в работе психолога с детьми старшего дошкольного возраста.	485
Осипов Ю.В., Орипов С.Х., Кушакова М.Р., Проблемы профессионального образования в республике Узбекистан	490
Рустамов М.С., Кудратова Ф.Н., Ўқув жараёни самарадорлигида халқаро тажрибаларга асосланган кредит-модуль тизимининг ўрни	493
Тошбоева Б.О., Азизова Н., Инсценировка как метод преподавания иностранных языков на начальном этапе	500
Тураева Д.Р., Таълим самарадорлигини оширишда ижодий, мустақил, образли фикрлаш психотехник ўйинларидан фойдаланиш.	504
Умарова Н.Ш., Спортда маркетинг ва реклама психологиясининг ўқитилиш зарурати.	507
Уразова М.Б., Социально-педагогические предпосылки актуализации контекстно-проектного обучения в высшем профессиональном образовательном учреждении	510
Усаров Ж.Э., Юсупова Н.Н., Педагогик таълим инновацион кластерининг функционал ёндашувлар методикаси	513
Фаязова Ф.Ш., Значение нейроэстетики как современной науки в инновационном художественном образовании	518
Фарфиева К.А., Ўспиринларнинг илмий ва ижодий тафаккурига таъсир этувчи воситалар	522
Жабборов Х., Жамиятда ижтимоий-маънавий, психологик хавсизликни таъминлашда амалга ошириладиган ислохотлар стратегияси	525
Хайдарова Н.Т., Речевые нормы и паралингвистические особенности в речи мужчины и женщины	529
Хайдарова Р.А., Таълим тизими яхлитлиги ва сифатини таъминлашда рақамли технологияларнинг аҳамияти	532
Худоёрова О.К., Хакимова Д., Эрметова Н., Ёшларни мустақил фикрлашга ўргатиш йўллари	536
Хакназаров Х.Д., Ҳарбий хизматчиларнинг кундалик ҳаётида руҳий тайёргарлик масаласи	539
Холматова З.Т., Бошланғич синф ўқувчиларида гендер таълимини амалга оширишда фанларни интеграциялаш омиллари	542
Худойқулова Г.Б., Гуруҳларда психологик тренинглари ташкил этишнинг этник хусусиятлари.	546

4. Гайнутдинов Р.З. Психология личности учителя в узбекской национальной школы и её формирование в системе непрерывного образования / Дисс. ... докт. псих.наук. – Санкт-Петербург, 1992. – 354 с.

5. Жумаев М.Э. Янгича тафаккур таълим ва тарбия мезони. Научные труды семинара. Выпуск-4, Т., 1998, 87-90-б.

6. Маънавият юдузлари: (Марказий Осиёлик машхур сиймолар, алломалар, адиблар)/Маъсул мухаррир: М.М.Хайруллаев.-Т.:А.Кодирий номидаги халк мероси нашриёти. 1999, -400 б.

7. Қурбонова Г. Абдуллаева З. Гендер ёндашув асосида талаба-қизларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш назарияси. Замонавий таълим.2014 йил №6 37 бет.

ГУРУҲЛАРДА ПСИХОЛОГИК ТРЕНИНГЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЭТНИК ХУСУСИЯТЛАРИ.

Худойқулова Гулшода Бахроновна

*Бух ДУ психология кафедраси
катта ўқитувчиси*

Аннотация: Социал тренинг аввало шахс ёки гуруҳни самарали мулоқот малакаларига ўргатиш чора тадбирларини ишлаб чиқади. Мақолада психологик тренинглари кенг амалиётга жорий этишда халқнинг психологияси, унинг минг йиллар мобайнида шаклланиб, халқ онги ва хотирасида сақланиб, мустаҳкам ўрнашиб кетган анъаналар, расм-русумлар ва одатлар қаторида ўз ўрнини топишига алоқадор маҳаллий ҳамда миллий ўзига хосликни ҳисобга олиш зарурлиги асослаб берилган.

Калит сўзлар: Социал тренинг, мулоқот, миллий дид, этник хусусиятлар, психоэмоционал ҳолат, психофизиологик контакт, психодрамма, тренер.

ЭТНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА В ГРУППАХ

Аннотация: Социальное обучение в первую очередь разрабатывает меры по обучению человека или группы эффективным коммуникативным навыкам. В статье утверждается, что при реализации психологического тренинга на практике необходимо учитывать локальную и национальную идентичность психологии народа, ее формирование на протяжении тысячелетий, сохраняющуюся в сознании и воспоминаниях людей, прочно укоренившуюся в традиции, обычаи и традиции.

Ключевые слова: социальный тренинг, общение, национальный вкус, этнические особенности, психоэмоциональный статус, психофизиологический контакт, психодрама, тренер.

ETHNIC FEATURES OF THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL TRAINING IN GROUPS

Annotation: Social learning primarily develops measures to train a person or group in effective communication skills. The article argues that when implementing psychological training in practice, it is necessary to take into account the local and national identity of the psychology of the people, its

formation over the millennia, preserved in the minds and memories of people, firmly rooted in traditions, customs and traditions.

Key words: social training, communication, national taste, ethnic characteristics, psychoemotional status, psychophysiological contact, psychodrama, coach.

Одамларнинг жамиятда ҳамкорликдаги иш фаолиятлари жараёни давомида уларда ҳосил бўладиган тасаввурлар, фикрлар, эътиқодлар, ғоялар, ҳис-туйғулар, кечинмалар, турли хил ҳулқ-атвор шакллари, ҳар бир шахснинг жамиятда яшаши унинг социал нормаларга риоя қилган ҳолда ўзига ўхшаш одамлар билан ўрнатадиган мураккаб ўзаро муносабатлари ва уларнинг таъсирида ҳосил бўладиган ҳодисаларнинг табиатини ва қонуниятларини тушунтириб беришда социал психологиянинг амалий татбиқий соҳаси ҳисобланган Социал психологик тренинг катта аҳамиятга эга.

Маълумки, янгилик доимо айрим қийинчиликлар ва кишилар онгидаги тўсиқлардан ўтиб, ҳаётда ўз аксини топади. Социал психологик тренингнинг шахс тарбияси, унинг социал вазиятларга тўғри мослашиши, мулоқот маданияти ва техникасининг ҳосил бўлишидаги аҳамияти чексиз. Лекин бунга ўхшаш технологиялар инсоний муносабатлар соҳасида янги бўлиб, уларни кенг амалиётга жорий этишда халқнинг психологияси, унинг минг йиллар мобайнида шаклланиб, халқ онги ва хотирасида сақланиб, мустақкам ўрнашиб кетган анъаналар, расм-русумлар ва одатлар қаторида ўз ўрнини топишига алоқадор маҳаллий ҳамда миллий ўзига хосликни ҳисобга олиш зарур.

Биринчидан, ўзбек халқи ва Ўзбекистонда яшаётган бошқа миллат вакилларида асрлар давомида шаклланиб, сайқал топган муомала маданияти, одоб-ахлоққа алоқадор фазилатлар ва қадриятлар борки, улар дунё цивилизацияси доирасида жуда юқори баҳоланиб келинмоқда. Лекин, ана шу олижаноб инсоний муносабатларда айрим жиҳатлар борки, улар айнан социал психологик тренингни ташкил қилиш ва ўтказишда ўзига хос хусусиятларни келтириб чиқаради. Масалан, ўзгалар фикрига эргашиш, шахс ёши ва ҳаётий тажрибасини, жамиятдаги обрў-эътиборни ҳар қандай шароитда ҳам ҳисобга олиш, танқид ёки ўзини танқид қилишда юз - хотирлик фазилатлари, ўз ҳиссий кечинмаларини ўзгалар олдида очиқ-ойдин изҳор қилмаслик, Европа стандартлари бўйича социал психологик тренингни ташкил қилиш ва ўтказишга монелик қилиши мумкин.

Иккинчидан, халқнинг, айниқса, ёшларнинг янгиликларга интилувчанлиги, янги инновацион технологиялар, хорижий тилларни ўрганишга интилувчанлиги ва бу борадаги ёшлар иқтидорини ҳисобга оладиган бўлсак, уларда жаҳон талаблари даражасида тренингларни фақат ёшлар аудиториясида ташкил этиш мақсадга мувофиқмикин, деган табиий савол пайдо бўлади.

Бизнинг фикримизча, ҳар қандай вазият ёки омил доирасида ҳам этнопсихологик ва ҳудудий ўзига хосликлар ҳисобга олиниши зарур. Бу ўринда шу нарса ҳеч қандай эътирозсиз қабул қилиниши лозимки, ҳозирги даврда ўқитиш ва таълим-тарбия тизимининг барча жабҳаларида фаол социал психологик тайёргарлик усулларида фойдаланиш ва фойдаланилганда ҳам унинг энг самарали, миллат психологиясига мос услубларни кенг тарғиб этиш ва амалиётларда жорий этиш лозим. Социал психологик тренингни ташкил этишнинг ҳудудий ва миллий жиҳатларини ҳисобга олиш деганда нималарни тушунамиз?

Биринчидан, ҳар бир тренингнинг мақсадига ойдинлик киритилаётганда, унинг қайси тоифали кишиларга мўлжалланганлигига қараб таҳлил қилиш. Масалан, айрим психодрамматик ўйинларда катталар ва кичиклар, эркаклар ва аёллар, ҳаттоки, турли касб эгалари ва насаб вакиллари аралаш иштирок этилаверган. Лекин бизнинг шароитимизда агар катта ёшлилар билан ёшларни, мансабдорлар билан оддий фуқароларни, эркаклар билан аёлларни қўшиб тренинг ўтказиш режалаштирилса, у ўзининг яхши самарасини бермаслиги мумкин. Бизнинг тажрибалардан шу нарса аён бўлдики, тренингни бошлашдаги кириш қисмида иштирокчилар ўртасидаги психоэмоционал тангликнинг олдини олиш учун эркин мулоқот ёки

хушомадлар қилиш машқлари ҳам аралаш жинсли аудиторияларда жуда қийинчилик билан кечди. Ёки бошлиқ билан ходим бирга бўлган ҳолларда, ташаббус негадир доимо бошлиқ қўлида қолаверади. Одатда роллар алмашинуви мавжуд бўлиб, улар сунъий равишда ўзгартирилганда ҳам, улар хулқида тортинчоқлик, кўнглидаги бор гапларни айта олмасликларни учратиш мумкин. Шунинг учун, қисқа вақт оралиғида ўтказилган тренинглarda гуруҳ аъзоларини ўзига мос тоифаларга қўшиш жонлироқ мулоқотларга сабаб бўлди.

Иккинчидан, тренинга иштирокчиларнинг яшаш шарт-шароитлари, яшаш ҳудуди ҳам ҳисобга олиниши зарур. Масалан, шаҳар ва қишлоқ, ишчилар шаҳарчаси вакили билан деҳқонлар ўртасидаги мулоқотлардан тез самара олиш ҳам осон эмас. Ҳаттоки, бундай тоифали инсонлар "тилига" хос жиҳатлар ҳам мавжудки, улар мулоқот пайтида қийинчиликлар ва руҳий англашилмовчиликларни келтириб чиқарди.

Учинчидан, ўйин усулларини Т-гуруҳларда қўллашда ҳам кутилган натижага эришиш учун миллий қадриятлар, миллий таъб ва дид ҳисобга олиниши керак. Катталаруруҳида ўйинни ташкил этиш учун гуруҳ иштирокчиларини кўпроқ психоэмоционал кўникишларига имкон яратиш, бир-бирларини янада яхши таниб олишларига шароитлар яратиш зарур. Чунки бизнинг халқимизда бегоналар олдида ўз ҳиссиётларини яшириш, тортинчоқлик, истиҳола қилиш сифатлари борки, шу сабабли одам сунъий ўйин шароитига кўникиш учун маълум вақт талаб қилинади. Бундан ташқари, ўтказилган кузатишлардан шу нарса маълум бўлдики, бир сеансда ўйнаган ролга тақлид қилиб, уни қайтариш ҳоллари ҳам миллий психологияда шахсан маъқул бўлган хулқ шаклига тақлид қилиш ва таъсирланишдан келиб чиқади. Шунинг учун бу ҳолатнинг олдини олиш учун ўйинчиларга олдиндан турли вариантли хулқ-атвор шакллари ҳақидаги сценарийлар билан таништирилгани маъқул, акс ҳолда, кутилганидек, кўп вариантли ҳаракатлар модели вужудга келмайди.

Тўртинчидан, азалдан ўзбек оиласи ва маҳаллалар фаолиятида устувор бўлган жиҳат шуки, аёллар ва эркеклар алоҳида эталонлар билан тарбияланган ва кўп ҳолларда улар фаолияти алоҳида-алоҳида ташкил этилган. Шунинг таъсирида бўлса керак, Т-гуруҳларда жинслараро аралашув рўй берганда, эркин фикрлаш ёки ҳаракатлар ўз-ўзидан чеклана бошлайди. Шунинг учун мунозара, баҳс ёки ролли ўйинлар ташкил этишда ҳам жинсий ўзига хосликлар инobatга олиниши ёки ўйинчиларни максимал тарзда фаоллик кўрсатишлари мақсадида гуруҳлараро жинсий бўлинишларни ҳам ҳисобга олиш даркор. Экспериментал кузатишлар шуни кўрсатдики, масалан, қизлар гуруҳи алоҳида ўйин шароитига қўйилганда, бемалол, эмоционал жиҳатдан бой тренинглар кўрсатдилар, унда улар ҳам эркек, ҳам аёл, ҳам катта, ҳам кичик ролларига бемалол кира олдилар. Йигитларнинг соф гуруҳида ҳам иккала ролни уддалаш ҳоллари кузатилди. Лекин аралаш гуруҳлар шароитида бундай самарага эришиш учун кўпроқ вақт, психологик маҳорат ва қайтаришлар талаб қилинди.

Бешинчидан, маҳаллий шароитда шахснинг эркин ўз фикрини охиригача баён этишга ўргатиш маълум қийинчиликлар билан рўй беради. Чунки, халқ онгида ўзгалар фикри билан ҳисоблашиш, "обрўли бировнинг" ишига тақлид, ўқитувчи айтган фикрни танқидсиз қабул қилиш анъаналари мавжуд. Бу жиҳат ҳам самарали тренингни мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этишга кўпинча тўсиқ бўлади.

Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон шароитида социал психологик тренингни ташкил этишга жуда пухта тайёргарлик кўриш, гуруҳларни шакллантиришда ёш, жинс ва мавқега боғлиқ жиҳатларни ҳисобга олиш, машқлантиришни (тренировкаларни) маълум маънода узоқроқ муддатли қилиб ташкил этишга эътибор бериш зарур. Айниқса, бу ўринда бошловчи-тренер шахсига бериладиган эътибор катта. Чунки, агар у кўпроқ ташаббускорлик қилиб, ўз "эрудициясини" намоён қилиб қўйса, мунозара қисқа бўлиши, ёки тажрибасизлиги аён бўлиб қолса ҳам мулоқот самарасиз яқунланиши мумкин. Шунинг учун ҳам, у жиддий тайёргарликдан ўтган, тренинг тажрибасига эга бўлган малакали мутахассис бўлиши мақсадга мувофиқ. Унафақат айрим шахслар ва гуруҳлар психологиясини, балки миллий психологияни махсус равишда ўрганган, ўтакузатувчан ва билимдон шахс бўлиши жоиз.

Ўзбекистонда мавжуд бўлган психологлар тайёрловчи олийгоҳлар ўз дастурлари доирасида ана шундай назарий ҳамда амалий малакаларга эга бўлган мутахассисларни тайёрлашга алоҳида

эйтиборни қаратмоқлари, педагогика олийгоҳлари ва бошқа йўналишдаги ўқув юртларида ҳам социал психологик тренернинг ўша ихтисосликка алоқадор машқларини ўқув дастурларига киритиш лозим. Фақат шундагина, биз синфга кириб ўқувчилардан чўчимайдиган, балки улар фаолиятини илмий жиҳатдан тўғри ташкил эта оладиган билимдон ўқитувчиларни, ўз жамоасидаги ҳар бир аъзо билан, бошлиқ ёки бўйсунувчи ходим (тобе одамлар) билан тўғри муносабатлар ўрната оладиган зиёли шахсларни социал фаолиятнинг турли соҳаларига олдиндан қисман тайёрлаган бўламиз.

Жумладан, ўсмирларни мулоқотга ўргатишда ўйин машқлари тизими :

Ўйинга оид социал тренинг-бу инсонни мулоқотга ўргатиш учун бажариладиган ўйин машқлари ва ҳатти-ҳаракатлари тизимидир. Тренинг жараёни бу ҳар бир ўйин машқда унинг раҳбари қандай установка беришидан иборатдир. Тренингнинг асосий мақсади - шахсни психологик (руҳий) жиҳатдан озод қилиш, унда табиий эркинликни ҳис этиши ҳамда ўз гуруҳида ва ундан ташқарида ўзаро муносабат ва алоқа ўрната олишни шакллантириш.

Тренингда унинг раҳбари ё тренер ёки дирижёр сифатида иштирок этади. Тренинг мақсадини аниқ ва ниҳоятда тушунарли даражада тушунтириш мақсадга мувофиқ. Масалан, бошқа кишиларни ёки ўзини ўзи тушунишга ўргатиш. Ўзгаларни ва ўзини ўзи ўрганиш, ўзига-ўзи баҳо беришни таъминлайди, бошқалар фикрини ўқий олиш ва уларни идрок қила олиш аҳамиятини тушунтиради.

Мулоқотда ўзини ўзи бошқаришга фикран эйтиборни тўплашни амалга ошириш мақсадида тавсия қилинаётган схемага ролли ўйин ва мунозаралар ташкил этиш орқали тренинг вазифасини мураккаблаштириш мумкин. Тренингнинг асосий установкаси: ролли ўйин шаклида ролли вазиятни ташкил қилиш мутлақо зарур, чунки тренинг унинг қатнашчиларидан тренернинг ёрдамида ўйинда яратилган вазиятларга нисбатан индивидуал муносабатини уйғотиш зарур.

Тренингнинг фаолияти 8-10 машғулотни ўз ичига қамраб олади холос.

Тренингнинг ҳамма машғулотлари унинг иштирокчилари билан фақат дўстона, самимий ҳис-туйғулар асосида ва ихтиёрий тарзда ўтказилади.

Тренинг иштирокчиларининг сони 7-15 нафар бўлиши мумкин, лекин бундай ортмаслиги лозим. Гуруҳ билан машқларни ўтказишдаги мажбурий шартлар бўйича қоидаларга риоя қилинмаса, у ҳолда ўйинли тренинг ижобий натижа бермаслиги тўғрисида олдиндан келишиб олиш керак. Тренингни муваффақиятли ўтказишнинг ва унинг сермаҳсуллиги жиҳатдан тренер билан иштирокчилар ўртасидаги ўзаро бир-бирини тушуниш даражасига боғлиқдир.

Ўйин тренингини уюштиришда қуйидаги энг қийин ҳолатларни инобатга олиш ва уларни изчил равишда назарда тутиш мақсадга мувофиқ:

1.Ўзининг шахсий ички сиқлигини енгиш, барча иштирокчиларининг кўзларига тўғридан-тўғри ва очиқ чеҳра билан, дадил қарай олиш:

2.Ўйин фаолиятининг бошида яратилган вазият-энг омилкор ва қулай бўлиши керак:

3.Тренингни муваффақиятли ўтказиш тренердан катта (психик) руҳий, интеллектуал, ташкилий жиҳатидан катта куч сарфлашни, биоқувват талаб қилади:

4.Тренинг ўзаро иштирокчиларни бир-бирига ишонган ҳолда ўзаро самарали таъсир этиш муҳитида ўтказилади:

Юқорида таъкидлаб ўтилган талабаларга риоя қилмасдан туриб, асло ўйновчи гуруҳ ҳосил қилиб бўлмайди. Ва бунга тренинг ижобий таъсир кўрсата олмайди.

Ҳар бир иштирокчи ўзини ўйинга ва ўйин юзасидан импровизация қилишга (тайёргарлик бажаришга) тайёрлаши, руҳий жиҳатдан тайёрланмоғи даркор. Барча гуруҳ аъзолари психологик-педагогик консилиум ҳақидаги назарий билимларни, унинг аҳамияти ва мақсадини чуқур ўргангандан кейин улар билан ролли ўйин ўтказиш таклиф қилинади.

Шу нарсани яна ҳисобга олиш лозимки, ИПТлар меҳнат жамоаларидаги социал ходимлар - психолог, социолог ва бошқаларнинг ҳам одатий ишларидан бирига айланиши, жойлардаги мутахассисларни психологик коррекция қилишда тренинглардан унумли фойдаланиш керак.

Ана шундагина, мамлакатимизда демократик жараёнларга одамларни ва яхлит гуруҳларни тайёрлаш иши янада жадаллашади ва шарқона демократик тамойиллар ҳар бир шахснинг онги - шуурига айланади.

Адабиётлар рўйхати :

1. Агеев В.С. Социально-психологические проблемы. –М.: МГУ, 1990 –239 с.
2. Баротов Ш.Р. Психологик хизмат.-Т.: “Наврўз” нашриёти,2018. Б. -344 .
3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. - М.: Изд-во "Института психотерапии", 2000. - 368 с.
4. Мейер В., Чессер Э. Методы поведенческой терапии. СПб, 2001
5. Нельсен-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. СПб.: Питер, 2000.
6. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования. М., 2000.
7. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. Учебное пособие. М.: ВЛАДОС, 1996.
8. Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
9. Ғозиев Э.Ғ., Р.Н.Мелибаева. Ижтимоий психология. Олий ўқув юртлари талабалари учун ўқув услубий қўлланма.-Тошкент-2009.- Б. 143.